

Halász Tamás A TÁNC FÉNYE

Beszélgetés MAK MAGDÁVAL – II. rész

Mák Magda táncművész, pedagógus 1936-ban lett a Magyar Királyi Operaház tagja, s kereken negyven évet töltött el a társulat tagjaként. Megalakulásától kezdve, évtizedeken keresztül tanított az Állami Balett Intézetben. Élettörténete nem csupán a XX. századi magyar balett iránt érdeklődők számára szolgálhat komoly adalékokkal, de hű és izgalmas képet ad kora történelmi és társadalmi viszonyairól is. Személyében bölcs, szellemes, pártatlanul friss szellemű mesélővel találkozhat most az olvasó. Mák Magda, aki lapunkat évek óta pártoló barátságával tiszteli meg, két részes életútinterjúban mesél pályatársakról, mesterekről, kivételesen érdekes életéről. Beszélgetésünk első részében a II. világháborúig jutottunk el, most innen folytatjuk. Az előző rész megjelenése óta pedig kettős jubileumot ünnepelhettünk: a Magyar Táncművészeti Főiskola az ősszel egyazon napon ünnepelte osztálya végzésének ötvenedik évfordulóját és Magda kilencvenedik születésnapját. . .

Erdélyi Hajnal balettművész kötetében¹ ír a „kultúrvonatról” más néven a „fekete vonatról”, amely 1944. december 23-án, a nyilas direktor vezényletével, mintegy ötven operaházi taggal – a „fél zenekarral” – illetve a kottatárral és jelmezekkel elindult Németország felé. A férjed, Sallay Iván hegedűművész hogy úszta meg, hogy fel kelljen szállnia?

A nyilas igazgató, Sámy Zoltán mellett dolgozott titkárként egy fiú, akihez bementem a tizenkilenc évemmel. Iván szerencsére ki volt már írva betegállományba, hogy ne kelljen bejárnia. Előadtam, mennyire nincs jól és a mamáját se tudjuk magára hagyni. Össze-vissza hazudoztam mindent, hogy ne kelljen elutaznia. A vonathoz kihordott rengeteg holmit pedig úgy intézték a vasútállomáson, hogy a zömét már fel sem rakodták: sokan próbáltak keresztbe tenni ennek a baromságnak. A muzikusokat jobbra nem kellett nagyon győzködni: a „mi főnyilasaink”, azaz Sámy meg a titkára is a zenekarból jött, ott ők hatásos propagandát tudtak kifejteni, de például a balettben, vagy az énekesek közt nem is nagyon próbálkoztak, látták, hogy az eszméik ránk semmilyen hatással nincsenek. Fontos részlet, hogy a zenekarban akkoriban elég sok Pest-környéki sváb volt, őket könnyebb volt bepalizniuk.

A beszélgetés első részét az újrakezdés eufórikus élményére emlékezve zártuk. Hogyan indult el az élet az Operaházban?

A nulláról, megszállott munkatempóban. Először is ki kellett takarítani az épületet: mindenki ott volt az első sorban, kivétel nélkül mindenki hordta a téglákat, söpörte a törmeléket és nyelte a rettenetes malterport. Egyformák voltunk, egyformán rongyosak, ugyanazt akartuk és nem volt köztünk torzsalkodás. Senki nem volt külön, senkinek nem volt többje: nem volt irigység köztünk.

Mi volt az első komoly munka-élményed, az első bemutató, amire vissza tudsz emlékezni? 1945 decemberében került színre végre *A csodálatos mandarin*² . . .

Ami egy igazi kamaradarab volt, az egész együtttest nem érintette. A túlnyomó többségnek semmi dolga nem volt benne. Örültünk neki, persze. . . De meg kell, hogy mondjam, az a zene akkor nekünk még nem tetszett olyan nagyon.

Mi volt vele a gondotok?
Idegennek találtuk.

¹ Erdélyi Hajnal: Emlékkönyv az Operaház óvóhelyéről (Corvina, 2011)

² Az alkotást két betiltás után, 1945-ben, Harangozó Gyula koreográfjával mutatták be.

Te találkoztál Bartók Bélával?

Hogyne. *A fából faragott királyfi*³ betanulása idején egyszer bejött a harmadik emeleti balett-terembe, és a dobogón, a sarokban álló zongorán részeket játszott a műből. Mi tudtuk persze, hogy ő „egy valaki”, s tátott szájjal néztük, hogy milyen szép, mert az volt, csodálatos kisugárással. Harangozó Gyula koreográfijában egy apródot játszottam: a vár kapuján kellett kilépnem másodmagammal, egy párnával a kezemben, majd – szintén zenére – vissza is mentünk, mint kíséret. Két vár volt: a Királykisasszony nem sétálgatott, csak ült az ablakában, tükörben nézegette magát és fésülködött, mi a Királyfival érkeztünk, aki világgá ment, s egyszerre megpillantotta a Királykisasszonyt. Mi gyerekek persze nem kerültünk Bartók közelébe, csak messziről csodáltuk, ahogy fent ül a dobogón és zongorázik. A másik sarokban pedig volt még egy dobogó: a balettmesteré. Harangozó mindent megmutatott nekünk. A poloveci lányok⁴ indítását úgy tudta csinálni, mint senki: el is táncolta minden egyes próbán.

Mi volt a nagy különbség Harangozó és Nádasi pedagógusi személyisége között?

Nádasi képzett, Harangozó viszont zseniális táncos volt: egyetlen kézmozdulatával egy regényt volt képes elmondani. Nádasi megtanult mindent, tehetséges volt, nagyon jól forgott: igazi balett-táncos volt. Harangozó viszont maga volt a mese, maga volt a tánc, akit nem lehet elfelejteni: a mai napig látom magam előtt és szaladgál a hátamon a hideg. Nem beszélve arról, hogy amikor egy-egy kiemelkedő szerepét megalkotta, az Öreg gavallért *A csodálatos mandarinból*, Coppéliust⁵, vagy Józsit a *Furfangos diákokból*⁶, micsoda részletgazdagsággal dolgozott. Olyan jó volt nézni. Nem volt képzett táncos, de mindenkinél jobban táncolt.

Milyen ember volt civilben?

Rendes, közvetlen, jópofa. Barátkoztunk vele: ő mindenkivel barátságos volt. Nádasi gőgös volt, Harangozó mindig ember volt és maradt. Hosszú utat járt végig, hiszen eleinte statisztált az Operában, Gaubier⁷ onnan szedte őt ki és megtette Kormányzónak *A háromszögletű kalap*ban. Én már „készzen kaptam” és abban az időben nem volt divat utána nézni, hogy ki honnan jött, mi volt az előélete, milyen társadalmi osztályból származik. Ott voltunk és kész.

Milyen fontos szakmai élményekben volt részed, mielőtt az Állami Balett Intézetben kezdtél tanítani?

Ami a háború után eltelt öt évben a legmeghatározóbb eseménynek számított, az Vajnonenék⁸ érkezése volt 1949-ben. Egyszerűen mondva: megjöttek az oroszok. Addig már láttunk persze orosz táncosokat, mert abban az évben volt Budapesten a Világifjúsági Találkozó, a VIT és nem győztük tátani a szánkat, hogy ezek miket táncoltak ott. Itt volt Ulanova⁹, Bregvadze¹⁰, az Operaházban előadták a *Párizs lángjai*¹¹ egy részletét (élesen emlékszem benne Bregvadze alakítására), itt volt a nagyon fiatal Pliszeckaja¹², meg Sztrucskova¹³ – a VIT volt a nagy bemutatkozás, ami felvezette Vajnonen és Armasevszkaja több hónapos munkáját, a *Diótörő* és a *Párizs lángjai* betanítását.

Hogy dolgoztatok velük?

Nádasi csinálta a gyakorlatot, és bent ült a teremben Vajnonen, meg Armasevszkaja a tolmáccsal, mint néző. Utána körbeültünk, nekik már megvolt a névsoruk és nekiálltak a *Diótörő* szereposztásának annak alapján, amit láttak, majd kihirdették előttünk. A gyakorlatainkra többször bejöttek később is. Egyszerűen el voltam ájulva attól, hogy hogyan tanítják be a szerepet. Valami olyan gyönyörűség volt ez a munka és annyira más, mint minden annak előtte.

Mi volt más?

Az, hogy olyan nagyon tudták a táncolást. Nem a táncot, hanem az egészet. Magamat nem tudtam megítélni, de ahogy a többieket néztem, egyszerre kivirult, elkezdett élni és ragyogni minden és mindenki a kezeik között. Az volt az érzésem, hogy ezt a csodát ők kiszedték, kicsalogatták a táncosokból, mert bennük volt az, csak nem került addig napvilágra. Utólag visszatekintve, én akkor tanultam meg, hogy mi az a táncpedagógia. Lehet, hogy volt

^[1] A táncjátékok, Harangozó Gyula koreográfijával 1939 novemberében mutatta be Magyar Királyi Operaház

^[2] A Polovec táncok Alekszandr Borogyin Igor herceg című, 1890-ben bemutatott operájának hosszas táncbetéte, melyet önálló balettműként is játszanak. Harangozó Gyula a maga koreográfiáját 1938-ban készítette el.

^[3] Harangozó 1963-ban mutatta be Coppélia-koreográfiáját. Az ezermester Coppélius figuráját maga formálta meg, bravúros játéka élete egyik legjelentősebb alakítása lett.

^[4] Az 1949-ben bemutatott, évtizedekig nagy sikerrel játszott Harangozó-mű Stréber Józsi-figurája a táncos Harangozó nevezetes alakítása volt.

^[5] Albert Gaubier (1908-1990) lengyel-svéd táncos-koreográfus, egykori Gyagilev-táncos. A háromszögletű kalap című koreográfiáját 1928-ban mutatta be a Magyar Királyi Operaház.

^[6] Vaszilij Vajnonen (1901-1964) karél-orosz táncos-koreográfus, a XX. századi orosz balett ikonikus alakja. A Magyar Állami Operaházban feleségével, Klaudia Armasevszkajával a Diótörő és a Párizs lángjai című baletteket tanította be.

^[7] Galina Ulanova (1910-1998) táncművész, balettmester, az orosz táncörténet egyik leghírnesebb balerinája. Magyarországon először 1946-ban lépett fel.

^[8] Borisz Bregvadze (1926-2012) orosz táncművész, pedagógus.

^[9] Vaszilij Vajnonen koreográfija, melynek ősbemutatójára 1932-ben, Leningrádban (Szentpétervár) került sor.

^[10] Maja Pliszeckaja (1925-2015) orosz táncművész, koreográfus, pedagógus, a XX. századi orosz táncművészet egyik legismertebb alakja.

^[11] Rajsza Sztrucskova (1925-2005) orosz táncművész, a Bolsoj Balett egyik legjelentősebb balerinája.

tehetségem táncolni meg tanítani, de azt, hogy a kettő együtt mit jelent, ott szívtam magamba. Maga a metodika egyáltalán nem volt idegen, csak sokkal meggyőzőbb és tartalmasabb, mint addig. Annyi mindent tudtak mondani például arról, hogy mit csináljunk a fejünkkel, amiről nem beszéltek nekünk korábban. Azt tanították, hogy a fej külön is táncol, ahogy a szem, a tekintet is. A fejmozgással korábban Harangozó is foglalkozott, de ő nem klasszikus fejeket csinált. Ők nüanszokat mutattak nekünk, de ezektől ragyog a tánc.

Mennyi idő alatt tanultátok be a *Diótörőt*?

1949 októberében kezdtük a munkát és 1950 februárjában volt a bemutató, de közben már elindították a *Párizs lángjai* próbáit is, aminek az érdemi betanítása a *Diótörő* premierje után indult el, s júniusban mutattuk be.

Rengeteg táncosra volt hirtelen szükség két, ennyire nagyszabású előadás színpadra állításához. Honnan toboroztak újakat? Az Állami Balettintézet első végzősei csak 1954-ben kaptak diplomát. . .

Nagyon sok fiút vettek föl, zömüket a GANZ-MÁVAG balettosai közül. Ezt onnan tudom pontosan, mert a harmadik férjem, Molnár Ferenc¹⁴ balettművész is az ő soraikból került az Operába. Suba Gyula¹⁵, a társulatunk tagja tartott a MÁVAG-ban balettórákat: önálló együttes ott nem volt, csak tanfolyam.

Ezt úgy kell elképzelni, hogy a kemény melós vonatépítő fiúk nekiálltak balettot tanulni?

Úgy bizony. Molnár Feri abban az időben ráadásul még bokszoló is volt.

Apropó: férj. Sallay Ivánnal nagyjából eddig tartott a házasságotok.

Igen. A négyéves lányommal és egy cselédlánnyal (akire nagyon nagy szükség volt, mert akkorra már két állásom is lett) pedig elköltöztünk a nagykerületi lakásba, társbérletbe, ahol most is élek.

A két állásból a második pedig már a Balettintézet volt.

Ahová engem az első pillanatban hívott Armasevszkaja¹⁶ és Vajnonen. Mikor meghirdették, hogy lehet táncpedagógiát tanulni, azonnal jelentkeztem. Armasevszkaja vezette a tanfolyamot. Kedvelt engem, sok megbízást kaptam tőle, akárcsak Vajnonentől, de nem minden szerepet tudtam megcsinálni, mert nem volt elég hozzá a technikai tudásom – ahogy korábban említettem, Nádasi korábban nem foglalkozott sokat velem, bár tudta, hogy jók az adottságaim. Ki voltam jelölve például a *Diótörő* két Hópehely szóló-szerepének egyikére, de nem tudtam az un. *blincsikit*, azaz palacsintát, az ott szükséges, speciális ugró forgást produkálni. Végül egy hebrencs szülő-karaktert kaptam meg egy kis szólóval az első felvonásban, amit az első szereposztásban Gaál Éva¹⁷ játszott, én meg a másodikban, de ő nem szerette, úgyhogy zömmel én táncoltam. Voltam aztán a hópehely-karban, a harmadik felvonásban, a *Rózsakeringő*ben volt négy szóló-pár, abban is benne voltam (első szereposztásban) és legalább háromszázszor táncoltam. A Balettintézet kérdését a minisztérium Armasevszkaja kifejezett kérésére kezdte el megoldani. Nem voltak termek, sem más, szükséges helyiségek. Először azt sütötték ki, hogy a Kodály Körönd közelében, a Benczúr utca sarkán, egy saroképületben lesznek termeink – tartottunk is ott órát, Lőrinc György¹⁸ mellett voltam asszisztens, mert mellé járt ilyen: ha igazgatói elfoglaltságai miatt akadályoztatva volna, legyen, aki órát tart helyette. Szép nagy, frissen kifestett terem volt ott, rúddal. Nagyjából két hétig dolgoztunk benne. Innen el kellett jönnünk, ha jól emlékszem, ott nyílt meg hamarosan a kínai követség. Azt követően, hogy innen kidobtak, Szentpál Olga¹⁹ – aki az első pillanattól kezdve tanított az Intézetben – termében voltak az óráink, a Lövölde tér sarkán²⁰. Ez egy kisebb, zöld épületben volt, a kaputól hátra kellett menni egy kis úton, a kertbe. Itt újabb két-három hétig maradhattunk. Én 1950 szeptemberétől voltam asszisztens a Balettintézetben, ezek a hurcolkodások ekkoriban, az év őszén történtek. Mindeközben már elkezdték kitakarítani az Opera Kávéházat, az egykori otthonunkkal szemközti épület aljában, az Andrássy út és a Hajós utca sarkán. Itt alakították ki a Nirschy-termet, és Nádasi mester itt kezdett tanítani, emellett alakítottak ki még egy kistermet a volt kávéház területén. Ebben a házban – mint az előző részben beszéltünk róla – nyitottak aztán, a ház kapujának túloldalán, jobbra még egy termet, majd megszerezték az első emeleten Plank Bella egykori iskolájának termét is. Az ötödik pedig Nádasi iskolájának terme lett, ami a későbbi Balettintézet épületének, a mai kísértetháznak az első emeletén volt. A Nirschy-terem mellett kialakítottak egy picurka kis lukat, abból lett az igazgatói szoba. Később nekiálltak a Balettintézet épülete átalakításának. A földszinten lett az általános iskola és az ebédlő. Egy szűk kis lépcsőn lehetett felmenni az első emeletre, ott volt tehát egy balett-terem

^[14] Molnár Ferenc (1931-2004) balettművész, 1950 és 1976 között a Magyar Állami Operaház tánckarának tagja.

^[15] Suba Gyula (1907-?) balettművész, 1927 és 1967 között a Magyar Állami Operaház tánckarának tagja.

^[16] Klaudia Armasevszkaja (?-?) orosz balettmester

^[17] Gaál Éva (1930-2004) balettművész, 1945 és 1980 között Magyar Állami Operaház tánckarának tagja, majd magántáncosa.

^[18] Lőrinc György (1917-1996) táncos, balettmester, koreográfus. A mozdulatművészetből indult, klasszikus balett-tanulmányait külföldön kezdte. 1950 és 1961 között az Állami Balett Intézet igazgatója, 1961-től 1977-ig a Magyar Állami Operaház balettigazgatója.

^[19] Szentpál Olga (1895-1968) táncos, pedagógus, koreográfus, szakíró. A magyar mozdulatművészet egyik legnagyobb hatású mestere. Az irányzat betiltását követően, 1952-től az Állami Balett Intézet tanáraként működött.

^[20] A Városligeti fasor 3. kertjében álló, Molnár Farkas tervezte, kecses épületet a háború után lebontották, helyére az Állami Artistaképző szocreál-stílusú, igénytelen épülete került.

Mák Magda tanít
1970, Állami Balett Intézet

Mák Magda órát tart osztályának
(Magyar Gizi, Uglyai Ilona, Molnár Mihály, Koronczai László, Péter László)
1965, Állami Balett Intézet

(amit később Nádásiról neveztek el), aztán az igazgatói iroda és további irodák, majd jött még egy terem, ami a Hajós utca felé nézett. A volt Opera Kávéházban és a későbbi főépületben összesen hét termünk lett, a mindenkori IX., azaz végzős osztályok pedig az Opera nagytermében gyakoroltak. A Drechsler-palota többi részében lakások voltak, Nádasi is ott élt, halála után Aszalós Károly koreográfus, pedagógus költözött a helyére.

Én voltam a legfiatalabb a tantestületben, osztályt még nem kaptam, azt ki kellett várni: erre csak 1956 után került sor. Addig asszisztensi pozícióban alkalmaztak. Addig is folyamatosan képeztük magunkat: én karaktertáncot tanultam, majd tanítottam. Az induláskor osztályt az idősebb, tapasztaltabb balettosok, Hidas Hedvig²¹ és Bartos Irén²² kaptak. Kálmán Etelka²³, Nádasi Marcella²⁴ pedig ekkor még nem tanítottak az Intézetben.

Szalay Karola, 1956

Hogy lett aztán osztályod?

A nagyszerű táncosnő, Szalay Karola²⁵, az Intézet egykori tanára 1956-ban visszament Olaszországba és én megkaptam az ő osztályát, akik ötödik évesek voltak akkor, amikor a balettmesterük lettem, két évre.

Kálmán Etelka, 1956

Kik jártak ebbe az osztályba?

Nagyon jó csapat volt. Három fiú került innen az Operába: Gesler György²⁶, Matula István²⁷ és Nagy Iván²⁸. Pécsre került Hetényi János²⁹, Bretus Mária³⁰. Én nem végeztettem őket, mert azt ígérték, hogy kapok egy második évfolyamot – azt, amelyikben a lányom is benne volt – és ez volt a Metzger Márta³¹, Horváth Krisztina³², Molnár Mihály³³ meg Ugjai Ilona³⁴-féle csapat, akiket aztán valóban végig én taníthattam a hátra lévő nyolc év során, a diplomáig. Ez óriási dolog volt: akkoriban szinte csak Hidas Hedvignek volt módja végigvinni egy osztályt. Azóta erről teljesen leszoktak: vannak balettmesterek, akik taníthatnak alsóbb, vagy felsőbb osztályokat, meg vannak, akik végeztetnek. Külön nem volt titulusunk, csak úgy nevezték a növendékeket, hogy Hidas-osztály, Mák-osztály.

Szalay Karola, 1956

Kik voltak ekkoriban a tantestületben mesterek?

Hidas, Szalay csak ’56-ig, Bartos Irén, Nádasi Marcella, Kálmán Etelka, aki mindig első osztályos fiúkat tanított kiválóan.

Szalay Karola, 1956

Van egy ismert fotó, az első végzett évfolyam és tanáraik tablója, ahol mind szerepeltek.

Igen, ami Nádasi osztályát ábrázolja, velünk, a tanári karral. Én ott karaktertáncot, repertoárt, meg még mindenféle egyebet tanítottam. A fotón nem minden akkori tanár szerepel, természetesen csak azok, akik azt az osztályt tanították. Bartos Irén nem szerepel rajta a tanáraik közül, úgy látszik, nem jött el a bankettra, ahol a tabló készült.

Szalay Karola, 1956

Milyen volt az induló Balettintézet első felvételijé? Részt vettél benne?

Persze. Rettenetes tömegek jöttek. Egy teljes hétig tartott a felvételiztetés, délelőtt-délután. Folyamatosan nem voltam jelen, hiszen dolgom volt az Operában, de azon kívül mindig ott ültem az asztal mögött, vagy igazgattam a gyerekeket. Először volt a rostavizsga, utána pedig a finomítás, amikor olyanokat néztünk meg külön, hogy hogyan tudnak improvizálni – ebből nagyon sokat lehetett látni.

Szalay Karola, 1956

Hol zajlott a felvételiztetés?

Az egykori Opera Kávéházban kialakított termekben. A szülők kint vártak, a gyerekeket mezítláb, kispadrágban tíz-tizenkettesével terelték be, mi pedig odaállítottuk őket a rúdhoz. Egyenként néztük, hogy mennyire tágak, meddig emelik a lábukat, mennyire mélyre tudnak előre hajolni és megérinteni a padlót, meg lefektettük őket és megemeltük a karjukat, hogy lássuk, mennyire hajlékonyak . . .

^[1] Hidas Hedvig (1915-2011) táncos, pedagógus. 1932 és 1939 között a Magyar Királyi Operaház magántáncosnője, 1961-től 1971-ig az Állami Balett Intézet igazgatója

^[2] Bartos Irén (1917-1981) táncos, balettmester, pedagógus. Pályája Kolozsvárott indult, 1932 és 1971 között a Magyar Állami Operaház társulatának tagja. Az 1950-es években, a megalakulástól az Állami Balett Intézet tanára, később külföldre távozott, Essenben, Düsseldorfban és Kölnben tanított

^[3] Kálmán Etelka (1919-1984) táncos, balettmester, pedagógus. 1935 és 1971 között a Magyar Állami Operaház tagja. 1955-től az Állami Balett Intézet tanára

^[4] Nádasi Marcella (Marcelle Vuillet-Baum) (1905-1987) Svájci születésű táncos, pedagógus, Nádasi Ferenc felesége. 1951 és 1971 között az Állami Balett Intézet tanára, 1971 után Hágában, majd Londonban élt

^[5] Szalay Karola (1911-2001) táncos, pedagógus. 1926-tól a Magyar Királyi Operaház tagja, két évvel később magántáncosnője lett. Az Operabalett 20. századi történetének egyik legjelentősebb táncosnője. 1956-tól Olaszországban élt

^[6] Gesler György (1943-) táncművész, koreográfus

^[7] Matula István (1943-) táncművész

^[8] Nagy Iván (1943-2014) táncművész, pedagógus. 1960-tól a Magyar Állami Operaház tagja, 1965-től az Egyesült Államokban élt. 12 évig az American Ballet Theater magántáncosa. Miután színpadi pályafutása befejeződött, a chilei Ballet de Santiago, később a Cincinnati Ballet, majd az English National Ballet művészeti vezetője volt. Nem sokkal halála előtt a Magyar Állami Operaház művészeti főtanácsadója lett.

^[9] Hetényi János (1942-) táncművész, pedagógus, koreográfus. 1960-tól, negyedszázadon át a Pécsi Balett vezető, emblematikus táncosa.

^[10] Bretus Mária (1943-2014) táncművész, pedagógus. A Pécsi Balett vezető táncosa, 1990-től haláláig az Állami Balett Intézet tanára.

^[11] Metzger Márta (1947-) táncművész, pedagógus. 1965-től a Magyar Állami Operaház táncárának tagja, majd címzetes magántáncosa, vezető művésze. Nyugat-Európa számos, rangos táncgyűjtésében arat elismerést.

^[12] Horváth Krisztina (1947-) táncművész, koreográfus. Pályáját a Pécsi Balettnél kezdte, 1970-től (Nyugat-) Németországban él és – komoly szakmai elismeréstől övezetten – alkot.

^[13] Molnár Mihály (1947-) táncművész, feleségével, Horváth Krisztinával 1970-től (Nyugat-) Németországban él és dolgozik.

^[14] Ugjai Ilona (1945-) táncművész, balettmester

Jött boldog-boldogtalan?

Háromezren jelentkeztek. Aztán, a következő években meg is maradt ez a szám.

Szalay Karola, 1956

Megmaradt esetleg egy-egy kisgyerek az emlékeidben?

Olyamsi, hogy bejött a későbbi nagy táncos és azonnal láttuk rajta, hogy ebből zseni lesz? Nincs, ilyesmire nem emlékszem. Voltak köztük nagyon jó adottságúak, egyik-másik kitűnt az improvizálásnál az ötleteivel, a mozdulataival, de olyasmire, amit kérdezel, én nem emlékszem.

Szalay Karola, 1956

A Balettintézet tanári kara meglehetősen sokfelől érkezett az érdemi előzmények nélkül induló intézménybe. Milyen volt a közös munka?

Jól lettünk összeválogatva, kijöttünk egymással és az első időkben mindenki nagyon lelkes volt. Hiányosságok csak később kezdtek kiütközni: volt például, aki nem tudta felépíteni a tanmenetet és az osztályom maga rakta össze a vizsgájára az anyagot. Okosak voltak és jó volt a problémamegoldó készségük. Nagyszerűen tanított társastáncot Szentpál Olga, aki a mozdulatművészetből jött, akárcsak Lőrinc, aki pedig balettmester volt. Mi ketten, Roboz Ágnessel³⁵ tanítottuk a karaktertáncokat, együtt dolgoztuk ki a tananyagot is. Emlékszem, Sárospatakon voltunk együtt továbbképzésen. A balett-tanmenetet Lőrinc, Merényi Zsuzsa³⁶ és Szalay Karola jegyezték: ők is ott voltak velünk, ötösben.

Szalay Karola, 1956

A néptáncoktatás kihez tartozott?

Lugossy Emmához³⁷. Voltak próbálkozások, például Molnár Istvánnal³⁸, de ő nem került aztán oda. Az az igazság, hogy borzasztó, miket csinált. Forszírozta a forgást, „nem szabad a fejnek megmozdulnia” – mondta, miközben egyértelmű volt, hogy jó forgást csak úgynevezett fejkapással (vagyis a fej indította mozdulattal, majd a kar segítségével) lehet csinálni. Molnár ragaszkodott hozzá, hogy a „fej be van ragasztva”. Még az Operába is behozták, hogy tanítson autentikus néptáncot, de az az igazság, hogy kiröhögtek. Az „igazi néptánc” akkor nekünk az volt, amit a Harangozó tanított, az isteni volt, kikopogtuk a tizenhatodokat is: Harangozó járt gyűjteni és annak alapján tanította be a táncokat, világszínvonalon. A *Csárdajelenet*³⁹ *Vörösbor-tánc*ával, az aratótánccal bejártuk az egész világot és a tetejébe nagyon szerettük is csinálni.

Szalay Karola, 1956

Visszaugorva az előző évtizedbe: milyen emlékeket őrzöl Milloss Aurélról?

Már nem emlékszem az évre, de a háború alatt lehetett, hogy be kellett volna tanítania *A csodálatos mandarint*. El is táncolt nekünk belőle egy jelenetet a balett-teremben, és az valami olyan fantasztikus volt, hogy el nem felejem az életben. Azt az előadást megfűrták. Aztán ott volt a háború alatt a *Petruska*, amit szintén Milloss tanított volna be: azt – a pletykák szerint – Ottrubay Melinda tiltatta le, azon a címen, hogy orosz darab, meg ilyenek, de igazából kevesellte a szerepet, amit táncolt volna benne. A *Petruska* helyett Milloss aztán megcsinálta, *Álomjáték*⁴⁰ címen Schumann *Karnevdíját*, amiben én is táncoltam. Szíver Imre⁴¹ volt Paganini, Milloss pedig Ákos Editet⁴² választotta ki az öt csodáló kislány szerepére. Szíver nem volt táncos, viszont annál inkább formátumos jelenség, egy igazán fura mókus, akiből Milloss kihozta a maximumot: csodálatosan játszotta a szerepet, egy rejtelmes, démoni figurát.

Szalay Karola, 1956

Milyen jelentős szerepeid voltak aztán az Operában?

Semmilyen kiemelkedő dolgot nem csináltam, de mindenben benne voltam. Táncoltam a karban, voltak kisebb szólóim, mindenféle figurákat játszottam: a *Coppéliában* én voltam például a kulcsos kislány. . . előtérben voltam, mint a lányok közül egy élénkebb darab, a „rossz kislány”. A *Diótörőről* már beszélünk, *A hattyúk tavában* a négy kis hattyú egyikét szintén legalább háromszázszor, de inkább négyszázszor táncoltam: a négy kis hattyút én tanítottam be. Amikor 1951-ben megjött Ponomarjev⁴³, elkezdte betanítani az előadást, többek közt négyünknek ezt a szerepet. Aztán szegény

Szalay Karola, 1956

^[15] Roboz Ágnes (1926-) balettmester, koreográfus. Tanulmányait a Trojanoff Akadémián, majd a Színművészeti Főiskolán végezte. 1950-től a Fővárosi Operettszínház koreográfusa, az Állami Balett Intézetben megalakulásától, több mint két évtizedig tanított. Az ötvenes évektől nemzetközi pedagógusi tevékenységet fejt ki, a legrangosabb fórumokon (többek közt a Hágai Királyi Konzervatóriumban) tanít Európa számos országában. Három és fél évtizedig Hollandiában élt és dolgozott, 2007-ben települt haza.

^[16] Merényi Zsuzsa (1925-1990) balettmester, pedagógus, szakíró. Tanulmányait Szentpál Olga iskolájában, majd Leningrádban (Szentpétervár) végezte. 1952-től haláláig az Állami Balett Intézet tanára, számtalan szakkönyv szerzője, szerkesztője.

^[17] Lugossy Emma (1917-1995) pedagógus, szakíró.

^[18] Molnár István (1908-1987) táncművész, koreográfus. Pályáján mozdulatművészként indult, érdeklődése fokozatosan fordult a néptánc felé. A háború után a SZOT Együttes (1952-1955), majd, 1971-ig a Budapest Táncgyűjtés vezetője, nevéhez fűződnek az első, szisztematikus néptánc-gyűjtések.

^[19] Harangozó első önálló operaházi balettműve, Hubay Jenő zenéjére (1936).

^[20] Az Álomjáték című, Schumann zeneművére készült „táncköteményt” Milloss eredetileg 1935-ben mutatta be a Magyar Királyi Operaházban, Karnevál címen. A művet Álomjátékként 1942. decemberében láthatta a budapesti közönség.

^[21] Szíver Imre (?-?) előadóművész, 1942 és 1946 között a Magyar Királyi Operaház tagja.

^[22] Ákos Edit (?-?) táncművész, 1941 és 1945 a Magyar Királyi Operaház tagja, a háború után férjével külföldre távozott.

^[23] Vlagyimir Ponomarjev (Ponomarjov) (1892-1951) orosz táncművész, pedagógus, 1911-től két évig volt Szergej Gyagilev társulatának táncosa, 21 éves korától tanított. 1951-ben ő kezdte meg A hattyúk tava betanítását a Magyar Állami Operaházban, Budapesten halt meg váratlanul.

meghalt itt nekünk, a próbák alatt. Ekkor jött helyette Messzerer⁴⁴. Ő a négy helyett hat kis hattyút tanított be nekünk, amit utáltunk, de az ment a premieren. Amikor Lőrinc lett a balettigazgató, azt mondta, hogy ezt a hatot szépen kidobáljuk, és te tanítsd be a négyet. Attól kezdve aztán ez a verzió ment az Operában.

Nagyon szerettem például a *Polovec táncokat*: tizennégy éves koromban kerültem bele – mint fiú. Belőlük nagyon kevés volt, így Anda Margitot⁴⁵ meg engem hozzájuk osztottak be. Nagyszerű volt csinálni. Eltelt aztán két év és bekerültünk a lány-karba. A darab egyfolytában műsoron volt: ment az *Igor hercegben*, meg külön, önmagában is. Eltel újabb pár év, és bekerültem az asszonyok karába. Aztán, harminc éves lehettem, mikor végül megkaptam a lány-szólót és a mennybe mentem. . .

Alig két év alatt négy, nagyszabású orosz balett került be az Operaház repertoárjába: olyan ikonikus darabok, mint a *Diótörő*, a *Párizs lángjai*⁴⁶, A hattyúk tava, majd, 1952 áprilisában A *bahcsiszeráji szökőkút*⁴⁷. Nagy megterhelést jelentett mindez a társulatnak?

Imádtuk csinálni, nagyszerű volt táncolni ezekben a gyöngyszemekben. Ha a személyes véleményemre vagy kíváncsi, én rengeteget kaptam az oroszoktól ezekben az években, ezekkel a darabokkal. Kaptam a tudást, az élményt, a betanulásokat, azt, hogy tanulhattam és taníthattam, hogy megismerkedhettem a Vaganova-rendszerrel.

Ha az ember régebbi, akár csak negyven-ötven éves táncfotókat néz, azonnal látja, hogy a táncosok alkata hatalmasat változott.

Mennyivel szebbek lettek a testek! Megnyúltak a combcsontok, a férfiak derekának és fenekének (a lányokét általában ritkán lehet látni, és náluk a derék- és a csípővonal az érdekes) formája, felépítése is nagyot változott a kidolgozottság miatt. Mára jobban elválik a comb és a fenék izomzata: régen ezek vaskosak voltak, nem különültek el egymástól ennyire. Tudod, hogy ezek mitől vannak? A rúdgyakorlattól, hogy azt a *battement tandu*-t eleget kell csinálni és csúsztatni kell a padlón: így dolgozható ki a megfelelő izomzat, ettől alakul ki az esztétikus és a sokat tudó test. Ha ez elkezd slamposodni, azonnal meglátszik, nem csak az alakon, de a sérülések számán is. Sérülni pedig nem szabad. A balettmester dolga, hogy a sérüléseket kiküszöbölje, mert nem követelhet a gyerektől, és nem engedhet neki semmi olyat, aminek a következtében megsérülhet. A rúdgyakorlattal lehet az izomzatot olyan állapotba hozni, hogy képes legyen a természetellenes helyzetek sorát, ami a balett maga, alkalmazni, produkálni. Így jön létre a helyes tengely (a gerinc melletti izomzat), amit aztán lehet hajlítani, ahhoz képest, annak segítségével mozgatni a végtagokat, emelni a lábat. De a helyesen felépített izomzat nélkül nincs tengely, s a gerinc összetörik.

Kik maradtak még meg az emlékezetedben a hajdani betanítók, mesterek közül?

Például a *Csipkerózsikát*⁴⁸, e nagyon nehéz darabot betanító Guszev⁴⁹, a kiváló pedagógus, aki úgy tudott rámutatni egy-egy pontra, mozdulatra, hogy elég volt böknie az ujjával és minden a helyén volt. A *Csipkerózsikában* minden egyes szereplőnek rengeteg feladata van, nagyon megoldogztatja az embert: élvezet volt figyelni, ahogy dolgozott, az ember rögtön tudott táncolni. . .

Mennyire volt bevett dolog akkoriban, hogy egy, az Operában dolgozó orosz balettmester átmenjen tanítani a Balett-intézetbe?

Csak Lepasinszkájára⁵⁰ emlékszem, aki viszont nagyon bekvártélyozta magát és imádtuk. Az ő óráiról is arra emlékszem, hogy „Jézusmária, ezt nem lehet megcsinálni, nem!” Aztán egyszer csak sikerült, rácsodálkoztam saját magamra, hogy „jé, el tudom táncolni”. Ez az érdekes ezeknél a nagyoknál, hogy a kezeik alatt egyszerre mindenki ráébred arra, hogy tud táncolni, hogy meg tudja csinálni, amit kérnek tőle.

Pedagógusként kitől kaptál közülük legtöbbet?

Egyértelműen Armasevszkájától, Vajnonentől és Lepasinszkájától. Betanításban fantasztikus élmény volt Guszev, Messzerer, de – a tárgyilagosság kedvéért megjegyzem – voltak olyan orosz betanítók is, akikől nem voltam elájulva. Nagyon jó volt még Fokin *Chopinianájának* betanítója, Baltacsejeva⁵¹.

^[1] Aszaf Messzerer (1903–1992) orosz táncművész, koreográfus, pedagógus. 1921-től három évtizedig a Bolsoj Balett kiemelkedő szólistája, első koreográfíájával három évvel később jelentkezett, ekkor kezdte meg pedagógusi munkásságát is. Az orosz balett egyik emblematisus alakja, aki 1951-ben átvette A hattyúk tava betanítását a Magyar Állami Operaházban, ahol 1969-ben a mű felújítását is felügyelte.

^[2] Anda Margit (?-?) táncművész, 1940 és 1978 között a Magyar Állami Operaház tagja.

^[3] Vaszilij Vajnonen balettjének ősbemutatójára 1932-ben, Leningrádban (Szentpétervár) került sor, a Magyar Állami Operaházban 1950 nyarán került színpadra.

^[4] Rosztyiszlav Zaharov koreográfíájának ősbemutatójára 1934-ben, Leningrádban (Szentpétervár) került sor, a Magyar Állami Operaházban 1952 tavaszán került színpadra.

^[5] Marius Petipa klasszikusának bemutatójára 1890-ben, a Szentpétervári Mariinszkij Színházban került sor. A művet a Magyar Állami Operaházban Pjotr Guszev tanította be 1967-ben.

^[6] Pjotr Guszev (1904–1987) orosz táncművész, pedagógus. 1922-től a Mariinszkij Színház táncművésze, majd a Bolsoj Balett iskolájának tanára, később igazgatója. A nemzetközi híró balettmester 1967-ben a Csipkerózsika betanítását vezette a Magyar Állami Operaházban.

^[7] Olga Lepasinszkaja (1916–2008) orosz táncosnő, pedagógus. A Bolsoj Balett XX. századi történetének egyik legnagyobb balerinája. Huzamos ideig működött, mint a Magyar Állami Operaház gyakorlatvezető balettmestere.

^[8] Naima Baltacsejeva (1915–1984) orosz táncművész, pedagógus. 1965 nyarán az ő betanításában került a Magyar Állami Operaház színpadra (koncertműsor keretében) Mihail Fokin Chopinianája.

És a magyarok közül?

Egyértelműen Harangozó. Egészen különleges volt, amit és ahogyan tanított: fiatal fejjel mi harangozóul tanultunk meg táncolni. Az ő érdekes, izgalmas koreográfiái nem klasszikus baettek, mégis zseniálisak, amiket nagyon jó volt táncolni.

Visszatekintve az évtizedekre, amelyekben aktív táncosként működtél, hogy látod: igazságos volt az, ahogyan a közvélekedés, a szakma rangsorolta, minősítette a kor operaházi alkotóit, balettművészeit?

Teljes mértékben. Csak, hogy egy újabb régi nevet idézzek fel, a táncosként indult Vashegyi Ernő⁵² *Bihari nótája*-koreográfiája⁵³ igazi remek volt. Vashegyi, mint személyiség, mint kolléga nem volt egy kellemes jelenség: nagyon kivagyí és utálatos tudott lenni, de nagyon jónak tartottam őt a színpadon. Nagyszerű Mandarin volt, szerintem még az ebben a szerepben nagyon híressé lett Fülöp Viktornál⁵⁴ is jobb. Szerettem Lakatos Gabriellát⁵⁵, akivel kollégaként és civilben is jóban voltunk: színes egyéniség volt, jó volt a közelében lenni. Nagyon élveztem Kováts Nóra⁵⁶ táncművészetét és személyét. Nagyra tartottam Vera Ilonát⁵⁷, és Szalay Karolát, aki olyan volt, hogy mikor a színpadra lépett, mindenki, aki nem volt a jelenetben, a takarásban állt és tátott szájjal nézte őt. Lenyűgöző volt a *Seherezádéban*⁵⁸ például. Karola okos volt, Oláh Gusztáv⁵⁹ nagyon szerette a társaságát és mindig mindenről kikérte a véleményét, megragadta az intellektusa. Csinády Dórá⁶⁰ is sokra becsültem, barátnök voltunk, csak a kérlelhetetlen karrierizmusát viseltem nehezen. Négyen voltunk mindig együtt, mint legszorosabb barátnök: Csinády, Éhn Éva⁶¹, Erdélyi Alice⁶² meg én.

Közben újból férjhez mentél.

Kovács Géza magyar-francia szakos gimnáziumi tanárhoz. Az életemben, szellemi fejlődésemben nagyon nagy szerepet játszottak a férjeim baráti körei. Az intelligens, nagy dumás és barátkozó Iván oldalán fantasztikus muzsikussokkal, operai emberekkel hozott össze az élet. Olyanokkal, mint Otto Klemperer⁶³, Ferencsik János⁶⁴, vagy Oláh Gusztáv, üldögéltünk át éjszakákat a kávéházban. Én közben csak tátottam a számat – nem, ez nem igaz: szép, okos fejeket csináltam. Klempererrel sok időt töltöttünk együtt: „Sally, kommen sie” – állandóan hívta a németül remekül beszélő Ivánt és mi végigvacsoráztuk vele az Opera-környék megszámlálhatatlanul sok vendéglőjét. Én nem tudtam jól németül, de nagyon figyeltem és rengeteget tanultam. Ferencsikkel nagyon jóban lettünk: ő lett a lányunk keresztapja is. Iván a növendéke lett a karnagyképzőn, s egy idő után már Ferencsik helyettese is, mert ő nagyon elfoglalt volt. Ferencsik egy baráti körbe tartozott Nádasdy Kálmánnal⁶⁵, Oláh Gusztávval. Velük kevesebbet, de szintén összejártunk. A második férjem baráti körében aztán irodalmárokat, képzőművészeket ismerhettem meg. A festő Csernus Tibor, vagy Sylvester András író a legközelebbi barátai közé tartozott.

A harmadik férjed végre egy táncos lett. . .

Akivel már egy ideje jó kollégák voltunk, s egy nap összenéztünk, jött a szikra. . . aztán ez a házasságom Molnár Ferencsel eltartott negyvennégy évig. Ferivel nagyon jó barátságba kerültünk Somogyi József⁶⁶ szobrászművésszel, Magyar Bálint⁶⁷ színháztörténész-színigazgatóval és az ő mindkét feleségével, Gábor Éva író-képzőművésszel és Siklós Olga rendező-dramaturggal. Olga és Bálint gyereke volt Jancsi és Juliska, azaz Magyar Bálint politikus, aki Jánosnak, illetve Magyar Fruzsina dramaturg, aki Júliának született.

^[1] Vashegyi Ernő (1920–2001) táncművész, koreográfus, pedagógus. 1938 és 1957 között a Magyar Állami Operaház táncosa, majd magántáncosa, korának egyik vezető művésze. Az 1956-os forradalom után feleségével, Pásztor Vera táncművésszel Nyugatra távozott, Svájcban halt meg.

^[2] Vashegyi Kenessey Jenő zeneművére komponált, nagy sikerű balettjét 1954 decemberében mutatta be a Magyar Állami Operaház.

^[3] Fülöp Viktor (1929–1997) táncművész, koreográfus. Tanulmányait Nádasí Ferenc növendékeként kezdte, majd Moszkvában folytatta. A Magyar Állami Operaháznak 1943-tól, mintegy négy évtizedig volt tagja, a XX. századi magyar táncművészet egyik legkiemelkedőbb alakja.

^[4] Lakatos Gabriella (1927–1989) táncművész, színművész, balettmester. Nádasí Ferenc növendékeként indult, 1943-tól 1978-ig a Magyar Állami Operaház táncosa, magántáncosa, majd balettmestere, korának talán legnagyobb hatású, legeredetibb táncosnője.

^[5] Kováts Nóra (1931–2009) táncművész, balettmester. Tanulmányait Budapesten, majd Moszkvában folytatta. 1953-ban férjével, Rab Istvánnal (1932-) Nyugatra szöttek, az ezt megelőző néhány év alatt, a Magyar Állami Operaházban vezető szerepek sorát táncolták hatalmas sikerrel mindketten. Emigrálásuk után számos világhírű társulatban megfordultak, majd az Egyesült Államokban nyitottak tánciskolát.

^[6] Vera Ilona (1911–1943) táncművész, Harangozó Gyula első felesége. 1926-tól tragikusan korai haláláig a Magyar Királyi Operaház táncosa, majd címzetes magántáncosa, korának egyik legjelentősebb balettművésze.

^[7] Kölling Rudolf koreográfíája, Rimszkij-Korszakov zeneművére 1930 tavaszán került a Magyar Királyi Operaház repertoárjába.

^[8] Oláh Gusztáv (1901–1956) Rendező, díszlet- és jelmeztervező. 1921-től a Magyar Királyi Operaház tagja, mint szcenikai főfelügyelő és főtervező, majd főrendező, 1941-től másfél évtizedig vezető főrendező, az Operaház XX. századi történetének egyik legnagyobb hatású alkotóművésze.

^[9] Csinády Dóra (1925–2013) táncművész, pedagógus. 1940-ben lép fel először a Magyar Királyi Operaházban, 1946-tól a társulat tagja, korának vezető táncművésze. 1956-ban emigrál, Ausztriában, majd Nyugat-Németországban él, táncol és tanít, 1970-ben nyit tánciskolát Hannoverben.

^[10] Éhn Éva (1926-) táncművész, balettmester. Nádasí Ferenc növendéke. 1940-től 1950-ig táncosként, majd 1981-ig balettmesterként a Magyar Állami Operaház tagja. 1951-től az Állami Balett Intézet tanára.

^[11] Erdélyi Alice (Aliz) (1928-) táncművész, Nádasí Ferenc növendéke. 1943-tól 1973-ig a Magyar Állami Operaház tagja, 1950-től magántáncosnő.

^[12] Otto Klemperer (1885–1973) világhírű német karmester, zeneszerző. 1947 és 1950 között a Magyar Állami Operaház karnagya.

^[13] Ferencsik János (1907–1984) világhírű karmester, korrepetitor. 1928-tól korrepetitorként, 1931-től karnagyként, majd első karmesterként működik a Magyar Királyi Operaházban. A Magyar Állami Operaháznak 1957 és 1973, illetve 1978 és 1984 között főzeneigazgatója.

^[14] Nádasdy Kálmán (1904–1980) rendező, pedagógus, műfordító, a XX. századi magyar színházművészet egyik legmeghatározóbb alakja: életpályája közel fél évszázadra (1933–1980) összeforrt a Magyar Állami Operaházzal, melynek 1959 és 1966 között igazgatója.

^[15] Somogyi József (1916–1993) szobrászművész, pedagógus, 1974–1987 között a Magyar Képzőművészeti főiskola rektora.

^[16] Magyar Bálint (1910–1992) író, színháztörténész, színházigazgató, az irodalomtudományok kandidátusa.

Meddig tanítottál a Balett Intézetben?

1970-ig. Hidas Hedvig annyi kifogással élt a munkámmal kapcsolatban, hogy egy ponton úgy döntöttem, elmegyek. Tudod, vannak ronda dolgok, amik nagystíluék. Hidas dolgai nem voltak azok. Történt egy konkrét, borzasztó eset: abban az évben, decemberben beállítottam egy VII. évfolyamos, fél éves vizsgát: nem volt annyira erős társaság, mint az első osztályom, de minden rendben ment, egészen magáig a vizsgáig. Ott aztán sorra estek le a gyerekek a lábukról, szédelegtek, én meg el akartam süllýedni. Nincs rá bizonyítékom, de a gyerekek beszédhettek valamit, nyugtatót, vagy ilyesmit. Bementünk utána megbeszélésre, ahol a többi tanárok elkezdtek sorolni a kifogásaikat, én meg nem voltam magamnál. Egyszerre felálltam, és bejelentettem: lemondok az állásomról. Egy pillanat alatt döntöttem, és lezártam húsz évet. Ez az ügy volt az utolsó csepp. Nem kellett kitöltenem a felmondási időm, és többé oda a lábam nem tettem be.

És az Operában mikor lett vége?

Lőrinc, a balettigazgató együtt akart minket nyugdíjba küldeni a férjemmel. Ha jól emlékszem, Feri elérte a 25 éves szolgálati időt – én ezen már rég túl voltam. De nem az állt a rendeletben, hogy ilyenkor el kell az embert küldeni, hanem hogy el lehet menni nyugdíjba. Fellebbezhettünk volna, de úgy éreztük, hogy tényleg elég: ez 1976-ban volt. Feri addigra – hogy így fejezzem ki magam – erőteljes lett alkatra, én vigyáztam magamra, fizikailag rendben voltam. Az utolsó időkben már kevés feladatomból volt, mikor kitűzték a nyugdíjazásom időpontját, akkor váratlanul megint több lett a munkám. Ez nem volt szép dolog. Amikor Fülöp Viktort akarta nyugdíjba küldeni, ő fellebbezett, s akkor lett sokunk számára nyilvánvaló, hogy mi is áll a törvényben, mert Fülöp megnyerte a pert.

Seregi Lászlóval⁶⁸ dolgoztál még együtt?

Amikor koreográfálni kezdett, már idősnak számítottam, eleinte nem kerültem sorra nála. Aztán egyszer csak csinált nekem szerepeket: az 1968-ban bemutatott *Spartacus* első felvonásában, negyvenhárom évesen lett például egy szólóm az első szereposztásban. A premiereken apró ajándékokkal szoktuk egymást meglepni, amikhez kis üdvözlőkártyákat írtak, rövid üzenettel. „Örülök, hogy rád szokhattam” – ezt írta nekem egyszer.

Rajongtak a külsődért, a táncod tűzességéért a pályád utolsó éveiben is.

Sokaktól megkaptam, hogy milyen „jó nő” voltam, de soha nem gondoltam így magamra. Mondták, hogy milyen szép a rüsztöm. De az én lábamon nem a szép rüsz volt a lényeg, az mindenkinek lehet. A vékony bokavonal az Achilles-ín mellett, ami az én rüszötmet kiadta, az volt a titkom. Az ilyen apróságok adják a tánc fényét, a ragyogást, amit mindig emlegetni szoktam. Kun Zsuzsa nagyon kedves dolgokat tudott nekem mondani, ha összehalálkoztunk. Egyszer így fordult hozzám: „Spartacus-táncosnő... az egyetlen!” Ezt pedig tőle megkapni, az volt aztán valami...

Meglehetősen aktív nyugdíjas lett belőled...

1980-ban, Hollandiában kaptam állást docensként egy konzervatóriumban, a Tilburgi Táncakadémián. Több külföldi lehetőségem elúszott, annyira megnehezítették, gyakorlatilag lehetetlenné tették a kijutásomat. Amikor ez a lehetőség jött, írtam egy levelet a miniszternek, Pozsgay Imrének, aki intézkedett az ügyemben. Kimentem próbatanításra és nagyon meg voltak elégedve. 1980 szeptemberétől állásom lett egy évre Tilburgban. Párszor hosszabbították az egy-egy évemet, aztán véglegesítették, 65 éves koromig biztosítva volt az állásom: *beamte* lettem, azaz állami státuszba kerültem. Voltak nehézségek, de eldöntöttem magamban: „egy állást felrúgtam már, ti azt csináltok velem, amit akartok, én maradok!”. Diplomás táncosokat képeztünk, amíg jól mentek a dolgok – ez idő után azonban elvették a profik képzésének, a diploma kiadásának jogát.

Milyen nyelven tanítottál?

Hollandul, németül, meg mutogatva, ha kellett: mindent előtanoltam. Mindent egybevéve, a holland évek nagyon szépek voltak, bár rettenetesen sokat dolgoztam: heti huszonkilenc órára volt. Az pedig külön csodálatos volt, hogy négyszáz kilométerre éltünk a férjemmel a lányomtól és az unokáimtól, akik akkor Mannheimben laktak: akár hetente találkozhattunk. Abban az időben, amikor a Vasfüggöny miatt Magyarországról csak nagyon nehezen, háromévente lehetett nyugatra utazni, hetven dollárral, ez nagy szó volt. Ezt a mai fiatalok már el sem tudják képzelni.

Az aktív pályafutásod véget ért, és hazatértetek.

Majd két rettenetes, személyes tragédia tett próbára: 2004-ben elvesztettem a lányomat, öt évvel később a férjemet. A világ sokat változott, a szeretet, a családom rengeteg erőt ad. Az unokám decemberben felül a repülőgépre Németországban a kislányaival, a hat és nyolc éves dédunokámmal, hogy együtt megnézzük az Operaházban a *Diótörőt*. Ezzel szeretném befejezni, mert az a legfontosabb, hogy van jövő. Én pedig teljesítem a feladatot.

⁶⁸ Seregi László (1929-2012) táncos, koreográfus. 1957-től a Magyar Állami Operaház művésze, 1960 és 1994 között balettbetéték, majd egész estés művek sorát alkotja meg, nem csupán az Operaház, de a teljes magyar táncművészet XX. századi történetét meghatározó életművet létrehozva. 1977 és 1983 között a Magyar Állami Operaház balettigazgatója.

